hij is in 't leven." Hij licht de oudste broer verder in, die zich nu — evenals in het tweede bedrijf — weer zeer verontwaardigd toont. Tussen Simeon en Ruben ontstaat wederom een twistgesprek. Judas komt tussenbeiden.
Levi is inmiddels begonnen de rok van Joseph te bewerken met het bloed van een geslachte bok. Jakob moet geloven dat wilde dieren Joseph hebben verscheurd. Levi verdeelt vervolgens het geld. Ruben weigert aanvankelijk, maar hij wordt min of meer gedwongen het aan te nemen. Men keert huiswaarts. In het slotwoord spreekt Ruben over de thuiskomst, het verdriet van vader Jakob en zijn klagen: „Och d'ouders teelen 't kint, en maecken 't groot met smart: / Het kleene treet op 't kleet; de groote treên op 't hart."

Opmerkingen
Tekst: *De werken van Vondel*, W.B. IV 73 - 147, Amsterdam, 1930. Zie ook de tekstuitgave van L. Strengholt (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1962).
Joseph in Dothan, *Joseph in Egypten* en de vertaling van Huigh de Groots *Josef of Sofompaneas* vormen een trilogie.

Vragen
1. Tracht zelf na te gaan op welke wijze de parallel Joseph: Jezus Christus in het stuk wordt aangeduid.
2. In een vergelijking tussen de twee broers Ruben en Judas komt de laatste ons het sympathiekst voor. Kun je in de tekst hiervoor bewijsplaatsen vinden? (Let ook op Genesis 49!)

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; inleiding in Warners en Zwaan, Vondel, *Joseph in Dothan* (Thieme).

* *

uit: literama K.J. van der Kerk H.A. Poolland

LUCIFER

Joost van den Vondel

Het grondmotief in *Lucifer* is de „staatzucht": het begeren naar macht, méér dan door God is toebedeeld. In Lucifer vinden we de *opstandige*, die ontevreden is met zijn lot en daardoor zich keert tegen de goddelijke macht. Dit opstandsmotief vinden we in veel van Vondels drama's terug. We kunnen zelfs spreken van het luciferisme in zijn werk: Lucifer is exemplarisch voor iedere onwettige greep naar heerschappij (blijft als zodanig actueel), die bij Vondel onherroepelijk *christelijk* is gefundeerd. Zo blijkt het leger van Lucifer in de eindfase de vorm te hebben van de Turkse halve maan (de Turken zijn de aartsvijanden van het Christendom, in Vondels tijd een actueel gevaar); de gewapende dienaren van Lucifer zijn in *groene* dienstkleding gehuld (*groen* is de kleur van de Turken). De eerste vertoning van *Lucifer* vond plaats op 2 februari 1654. Na de tweede opvoering op 5 februari werd het stuk verboden op aandringen van de kerke-

raad: „In dit spel waren onheilige, onkuische, afgodische, valsche, en gansch stoute dingen, te spitsvondig uit menschelijke harssenen gezoogen, begreepen." (Uit: Brandt, *Leven van Vondel*, pag. 45.)
Vooral ook het feit dat *het toneel in de hemel is*, verwekte veel ontstemming. Het verbod leidde tot maar liefst zeven drukken in 1654!
Het stuk is opgedragen aan de Duitse keizer, Ferdinand III, in wie Vondel de hoogste wereldlijke gezagsdrager (Rooms-Katholiek) in de Christelijke landen erkende. Ferdinand III, als wettige vorst, is de aardse Lucifer van vóór de opstand. In tegenstelling tot de hemelse Lucifer is Ferdinand III „de Vader van de pais" (aldus Vondel in zijn sonnet op Ferdinand).
Het stuk zelf nu. Lucifer is speelbalfiguur, die zich beweegt tussen *goed* en *kwaad*. Het kwaad, verpersoonlijkt in de weerspannige engelen Belzebub-Belial-Apollion, weet Lucifer in zijn zwakheden te treffen en zo ten val te brengen: de verhevenheid uit zich in eigenliefde, de hoogmoed in nijd en de staatzucht in wraakzucht. Lucifer is in het begin niet de misdadige figuur die vanzelfsprekend ten val moet komen; hij kan daardoor de tragische held worden, die voor het treurspel wordt vereist. Letten we op de namen van de personages, dan vinden we het goed en het kwaad terug. Aan de goede zijde staat Gabriël, hetgeen „Strijder Gods" betekent. Hij verkondigt de geheime, ondoorgrondelijke raadsbesluiten van God. Zo ook in *Lucifer*, waar hij in het eerste bedrijf Gods besluit tot de Menswording aankondigt. Daarmee wordt de mens boven de engelen geplaatst, hetgeen afgunst opwekt bij de drie weerspannige engelen. Dit feit spelen ze uit bij Lucifer, die immers hierdoor in Adam God moet eren. Aldus verliest Lucifer zijn verheven plaats naast God.
Michaël, Gods veldheer, betekent „Wie is als God?"
Rafaël, de beschermengel, betekent „God geneest".
Uriël, de schildknaap van Michaël, tenslotte heeft als betekenis: „God is mijn licht".
Plaatsen we daar tegenover het kwaad, dan blijkt ook hier reeds de opbouw van het treurspel: Belzebub betekent „Heer der Vliegen", d.i. der duivels, die als vliegen door de lucht zwerven.
Belial heeft de betekenis van nietsnut, perverse, verworpene.
Apollion betekent „iemand in het eeuwig verderf storten": hij is de verderver.
Ten slotte de naam Lucifer: deze heeft een gunstige betekenis, nl. „lichtdrager".
In het *eerste bedrijf* wachten Belzebub en (later) Belial op de terugkomst van Apollion. Deze maakt een verkenningsvlucht naar de aarde, waar hij Adam en Eva bespiedt. Apollion is jaloers en ontstemd: het Paradijs overtreft het verblijf der Engelen in heerlijkheid. Een tak van de Boom des Levens voert hij mee als bewijs. Maar boven alles is het de vrouw, is het Eva, die hem heeft verrukt en bekoord; felle afgunst is bij hem ontstaan. Bovendien schuilt er gevaar: de mens kan zich vermenigvuldigen en daardoor kan zijn aantal en zijn macht die van de engelen op de duur overtreffen. Het feit dat de mens sterfelijk is, doet hier weinig aan af, want de Boom des Levens verzekert een eeuwig en onsterfelijk leven.
Belzebub vat het geheel samen in één regel: „De mens is machtig dus ons over 't hoofd te wassen." Het zaad der ontstemming ontkiemt.
Dan komt Gabriël het besluit van God verkondigen (zie boven): de taak van de engelen wordt veranderd. Zij moeten in het menselijk geslacht God eren. De Rei van Engelen sluit aan bij de woorden van Gabriël: zij aanvaarden het

Godsbesluit onvoorwaardelijk. Beginwoorden: „Wie is het, die zo hoog gezeten" en in de tegenzang: „Dat's God. Oneindig eeuwig Wezen / van alle ding, dat wezen heeft" en in de toezang, laatste regels: „Laat ons God in Adam eren / Al wat God behaagt, is wel."

Het *tweede bedrijf*. Lucifer met zijn gevolg komt aan met zijn strijdwagen, waarin hij is gezeten. De wagen wordt getrokken door de Leeuw (de hoogmoed) en de Draak (de afgunst). In grote ontstemming laat hij zich uit over het besluit van God. Zijn getrouwen worden doordrongen van het lot dat hen treft: „Ons slavernij gaat in" en „De mensen zijn om God en wij om hen geschapen." Verzetten wil hij zich (nog) niet: „hier geldt geen tegenspraak."

Belzebub, de aanhitser, heeft in Lucifers woorden een ondertoon beluisterd die hij wil uitbuiten. Listig weet hij bij Lucifer het eerste verzet wakker te roepen: Dat zal ik keren, is het anders in mijn macht." (Dat = de macht die Adam boven hem, Lucifer, zal bezitten.) Belzebub gaat door: wat reeds bestaat, moet gehandhaafd blijven. Lucifers toon wordt opstandiger nu: „Ik zwicht voor geen geweld." Dan nadert Gabriël. Deze moet hem nader inlichten omtrent het besluit. Maar Gabriël laat zich daarover niet uit: „De Hoogste ontdekt ons slechts wat hij geraden vindt."

Gabriël wijst hem scherp terecht, Lucifer neemt zichzelf weer iets in acht. (vs. 538 - 543) Gabriël staat in dit gedeelte niet tegenover Lucifer, maar naast hem (let op de wij-vorm). Lucifer is onder de indruk gekomen van de terechtwijzing; hij zal de wetten die door God gesteld zijn, weer handhaven. Zodra Gabriël weg is, trachten Belzebub en Apollion de invloed van de aartsengel ongedaan te maken, hetgeen hun zeer goed gelukt: scherper keert Lucifer zich nu tegen de macht van God en zijn heerschaar (d.i. Michaël). Lucifer gaat daadwerkelijk tot het verzet over, voortdurend geprikkeld door het verraderlijke woord van Apollion. De laatste gaat samen met Belial het verzet voorbereiden en nader uitwerken. Alles hangt echter af van Lucifer: hij moet bereid zijn de leider van het verzet te worden. De Rei van Engelen besluit dit bedrijf met een zang over de woede, die opkomt bij God n.a.v. de ontevredenheid bij een deel der engelen.

Het *derde bedrijf*. De ontevreden engelen geven uiting aan hun droefheid: „Helaas, helaas, helaas, waar is ons heil gevaren!". De rei van trouwe engelen antwoordt. De dialoog werkt averechts: men praat volkomen langs elkaar heen. Apollion en Belial vinden de twee groepen engelen in twistgesprek bijeen; hun taak is het de ontevreden schare tot actief verzet te bewegen. De rei van trouwe engelen heeft nog hoop dat de twee oversten de ontevredenen tot andere gedachten kunnen brengen. Dat het een ijdele hoop is, blijkt al gauw uit het woord van Apollion: „Zij steunen op hun Recht." Het twistgesprek zet zich nu voort tussen Apollion en Belial aan de ene kant en de Rei der Engelen aan de andere kant. De Luciferisten — ontevreden engelen — luisteren met instemming naar het duivelse tweetal, zonder zich in het gesprek te mengen. Als tenslotte Belzebub nadert, vindt hij een grote groep ontevreden engelen tot activiteit bereid. Belzebub speelt dan een handig spel: hij geeft toe, neemt iets terug, hij ontwijkt, hij prikkelt met een enkel woord het verzet, maant dan weer tot voorzichtigheid. Kortom, *openlijk zich verzetten* is nog niet aan de orde. Als Michaël even later verschijnt, waagt Belzebub zelfs te beweren, dat hij heeft getracht de orde te herstellen.

Michaël voelt de situatie zeer goed aan. Hij beveelt de bentgenoten de wapens

neer te leggen. De Luciferisten zijn echter tot het uiterste bereid en weigeren. Vol ongeduld wachten zij op de komst van Lucifer. Michaël begrijpt dat hier niets meer te redden valt en vertrekt met de trouwe engelen. Belzebub maakt vlug van de gelegenheid gebruik: Lucifer moet de aanvoerder worden. Zij moeten dat van Lucifer eisen, maar die is nog volkomen onzeker. Nu is hij speelbal tussen goed en kwaad. De Luciferisten vragen een beslissing en uiteindelijk geeft Lucifer toe: „Ik troost me dan geweld te keren met geweld". Belzebub slaat onmiddellijk toe om hetgeen is toegegeven, vast te leggen; de duivelse opzet slaagt. Lucifer leidt het verzet. De Rei van Engelen betreurt de scheuring, maar God zal de staatzucht straffen!

Het *vierde bedrijf.* Gabriël beveelt uit naam van God aan Michaël zich te keren tegen de Luciferisten. Michaël gaat dadelijk tot de aanval over. In het volgende fragment horen we hoe Lucifer in feite angst koestert voor de straf van God; hij begrijpt dat verzoening eigenlijk niet meer mogelijk is. Belzebub tracht hem te overtuigen, dat het leger der Luciferisten sterker is dan dat van Michaël. Op het moment dat Lucifer de strijd zal aanvangen, komt Rafaël. Deze doet een laatste beroep op Lucifer: het is nóg niet te laat! Lucifer aarzelt, maar dan wijst hij de genade af (in de vorm van de aangeboden olijftak).

„Ik handhaaf het recht", is Lucifers thema. Rafaël tracht voortdurend Lucifer te bekeren, maar het is tevergeefs. De hoogmoed van Lucifer brengt hem ten val. Tenslotte als Apollion met een laatste woord Lucifer meetroont, kan Rafaël ook niets meer uitrichten: „Helaas, hij stond alrede in twijfel, en beraad: Nu voert hem Wanhoop aan." Nog tracht hij door gebed, samen met de Rei van Engelen, in een laatste poging Lucifer te redden. Zelfs nu zou redding nog mogelijk zijn!

Het *vijfde bedrijf.* Uriël doet verslag aan Rafaël over de strijd, die door het leger van God is gewonnen. Michaëls leger heeft de vorm van een driehoek, het leger van Lucifer de vorm van een halve maan. (Let op de o.t.t. na vs. 1800). Het eerste treffen eindigt onbeslist. In de volgende fase weet Michaël boven Lucifer te komen: de slag is bijna verloren. Op dat moment geeft Michaël aan Lucifer nog eenmaal de kans zich te bekeren. Lucifer, dolzinnig, slaat „tot driewerftoe, om met zijn oorlogsbijl, den diamanten schild, met een Gods naam, te kloven." Dan is het pleit beslist: Michaël treft hem met zijn bliksem. Lucifer stort van zijn strijdwagen, en valt met zijn legerbende uit de hemel. Tegelijkertijd verliezen zij hun schoonheid en veranderen in helse monsters.

De Rei van Engelen met Michaël in hun midden bezingt de overwinning; de hemel kent weer vrede en eenheid.

Op dit blijde moment komt Gabriël met de droeve tijding, dat ook Adam is gevallen. Lucifer heeft, door Eva te verleiden, wraak genomen. God heeft aan de mensen echter de komst van Christus aangekondigd, die hen van de Slang en de Draak (de zonden) zal verlossen.

Uriël moet het echtpaar uit het Paradijs verdrijven; allerlei opdrachten worden uitgevoerd op bevel van Michaël.

In het slotwoord bidt de Rei dat de Verlosser uitkomst mag brengen, opdat „voor Eva's spruiten, / een schoner paradijs hierboven (zal) opensluiten."

Opmerking

De tekst van *Lucifer*, Vondels meesterwerk, is uit de uitgave van dr. W. J. M. A. Asselbergs (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1954).

Ook verschenen in *Malmbergs Nederlandse Schoolbibliotheek*, geannoteerd door Ed. A. Serrarens.

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; dr. W. A. P. Smit, *Van Pascha tot Noah II*.

uit Literama
* *
K. J. van der Kerk
H.A. Poolland
7843/01

De Zee-straet van 's Graven-hage op Schevening is in 1667 voor het eerst uitgegeven. Het aanleggen van de straat is op 5 december 1665 gereedgekomen. Huygens moet dit gedicht van 1024 versregels (alexandrijnen) dus tussen 1665 en 1667 hebben geschreven.
Voor dit uittreksel hebben we gebruik gemaakt van de tekstuitgave, zoals die verschenen is in de *Klassieke Galerij* (Amsterdam-Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1952).
Hoe is de straat, die een verbinding vormde tussen Den Haag en Scheveningen, tot stand gekomen? Het ontwerp was in 1653 al gereed. Voordat in 1663 de eerste steen werd gelegd, is er heel wat overleg gepleegd tussen de drie belanghebbende instanties nl. „Gesagh en Middlen en Raedt" (vs. 981). Hiermee worden achtereenvolgens bedoeld: de Staten van Holland, de Domeinen en de Haagse magistraat. Niet onvermeld mag blijven, dat Huygens persoonlijk ook het een en ander heeft bijgedragen aan de totstandkoming van de straat. In de tijd dat de straat er kwam, bevond Huygens zich in Frankrijk, waar hij vier jaar lang met succes onderhandelingen heeft gevoerd om het Prinsdom Oranje voor de Stadhouder terug te krijgen. Op de Zeestraat is een tol aangelegd. Aan weerszijden van de straat waren hagen geplant, zodat men niet om de tol heen kon. Iedere voetganger was vier penningen verschuldigd. De Scheveningers behoefden geen tol te betalen, tenzij voor de vis die ze vervoerden.

Wat het karakter van het gedicht betreft, moeten we in de eerste plaats opmerken, dat het een lofdicht is op de Zeestraat, een lofdicht echter met een sterk didactisch karakter. Huygens deelt voortdurend wijze lessen uit, zonder dat hij nochtans vervelend of schoolmeesterachtig wordt. Typerend is zijn verstandelijke beschouwingswijze en het feit, dat hij zichzelf voortdurend in het betoog betrekt. (Hij heeft meegeholpen aan de straat, heeft het Prinsdom Oranje verworven, weet middelen om de opbrengst van de tol te doen stijgen.)
Het gedicht begint met een verzuchting over het „werren" (woelen, warreling) van de wereld en de staat. Huygens releveert, dat zijn pogingen om het Prinsdom Oranje te verwerven met succes zijn bekroond. Vervolgens zingt hij de lof van zijn „noijt volpresen, noijt half uijt gepresen Haegh" (vs. 60).
Van vs. 391 tot 431 geeft hij een beschrijving van de straat. De wandelaars zullen geen last hebben van de wind, want:

12. J. van den Vondel
Lucifer (1654)

HET TWEEDE BEDRIJF

LUCIFER, BELZEBUB

Lucifer

Gij snelle Geesten, houdt nu stand met onze wagen;
Al hoog genoeg in top Gods Morgenstar gedragen.
Al hoog genoeg gevoerd: 't is tijd dat Lucifer
Nu duike, voor de komst van deze dubble ster,
Die van beneden rijst, en zoekt den weg naar boven.
Om met een aardsen glans den hemel te verdoven.
Borduurt geen kronen meer in Lucifers gewaad.
Verguldt zijn voorhoofd niet met enen dageraad
Van morgenstarre en straal, waarvoor
[d'Aartsenglen nijgen;
Een andre klaarheid komt in 't licht der Godheid
[stijgen,
En schijnt ons glansen dood; gelijk de zon, bij
[daag,
De starren dooft, voor 't oog der schepselen omlaag.
't Is nacht met Engelen, en alle hemelzonnen:
De mensen hebben 't hart des Oppersten gewonnen,
In 't nieuwe Paradijs; de mens is 's hemels vriend:
Ons slavernij gaat in. Gaat hene, viert en dient,
En eert dit nieuw geslacht, als onderdane knapen.
De mensen zijn om God, en wij om hen geschapen.
't Is tijd, dat 's Engels nek hun voeten
[onderschraag',
Dat ieder op hen passe, en op de handen draag',
Of op de vleugels voere, op d'allerhoogste tronen:
Onze erfenis komt hun, als uitverkore zonen.
Onze eerstgeboorte leidt nu achter, in dit Rijk.
De zoon des zesden dags, den Vader zo gelijk
Geschapen, strijkt de kroon. Met recht is hem
[gegeven
Den groten staf, waarvoor alle eerstgeboornen
[beven
En sidderen. Hier geldt geen tegenspraak: gij
[hoort
Wat Gabriël bazuint voor 's hemels goude poort.

BIBLIOGRAFIE

Gebruikte uitgave: L. Rens, Den Haag 1979, Klassieken Nederlandse Letterkunde.

De titel verwijst naar de weerspannige aartsengel Lucifer.
Het motto luidt: 'Praecipitemque immani turbine adegit' (Hij deed hem neertuimelen met een verschrikkelijke wervelwind), uit zang IV van *Aeneis* van Vergilius Maro. Het 'neertuimelen' heeft betrekking op de opstandige Lucifer.
Aan het eigenlijke stuk gaan vooraf:
- een opdracht: 'Den onverwinnelijksten vorst en here, den here Ferdinandus den Derden' (45 regels proza). De Duitse keizer Ferdinand III was voor Vondel de hoogste wettige vertegenwoordiger van God in de christelijke landen, vanwege zijn strijd tegen de Turken (de aartsvijanden van het christendom);
- een sonnet 'Op de afbeeldinge van keizerlijke majesteit Ferdinandus den Derden', waarin Ferdinand de 'vader van de vrede' wordt genoemd;
- 'Berecht aan alle kunstgenoten en begunstigers der toneelspelen' (250 regels proza; zie Bronnen en invloeden);
- 'Inhoud' (18 regels proza);
- een lijst van 'Personaadjen'.

Het toneelstuk zelf bestaat uit 2183 versregels.
Achterin de uitgave is een 'Brief van Jan Vos (een van de schouwburgregenten) aan Vondel, over het ballet na Lucifer' (73 regels) opgenomen.
De eerste uitgave van *Lucifer* was die van A. van Wees uit 1654. Moderne edities, voorzien van inleidingen en aantekeningen, zijn onder andere die van J. Bergsma (1917), N.A. Cramer en B.H. Molkenboer (1935[7]), E.A. Serrarens (1966), W.J.M.A. Asselbergs (1973[4]), N.C.H. Wijngaards (1975), L. Rens (1979, in gemoderniseerde spelling).

SAMENVATTING VAN DE INHOUD

Eerste bedrijf
Belzebub en Belial wachten vol ongeduld op de terugkeer van Apollion, die door Lucifer naar de aarde is gestuurd om te gaan

kijken wat God de mens Adam allemaal geschonken heeft. Belial meldt dat Apollion in aantocht is; hij heeft een tak van de boom des levens bij zich. Uit zijn verslag blijkt, dat het aardse paradijs dat van de engelen overtreft. Bovendien heeft God de mensen als man en vrouw geschapen, zodat ze zich voort kunnen planten. Apollion heeft hun liefdesspel gadegeslagen en spreekt zijn afgunst uit (want in de hemel zijn geen vrouwen). Belzebub troost zich met de gedachte dat de mens sterfelijk is, maar Apollion wijst hem erop dat de mens door de vruchten van de boom des levens eeuwig en onsterfelijk is.
Plotseling klinkt een bazuin; Gabriël nadert met de Rei van Engelen en hij deelt mee, dat God besloten heeft de mens boven de engelen te verheffen. De engelen moeten voortaan de mens dienen en aanbidden. De Rei aanvaardt Gods besluit en heft een lofzang aan; de 'toezang' eindigt met 'Heilig, heilig, nog eens heilig, Driemaal heilig: eer zij God'.

Tweede bedrijf
Lucifer, vergezeld van een stoet van engelen, verschijnt op zijn strijdwagen, die getrokken wordt door een leeuw (symbool van de hoogmoed) en een draak (symbool van de afgunst). Verbitterd legt hij uit wat Gods besluit voor de engelen betekent: ze zullen slaven van de mens zijn. Belzebub denkt aan verzet en hij probeert Lucifer, Gods plaatsvervanger, ervan te overtuigen dat hij persoonlijk vernederd is. Als Gabriël genaderd is, stelt Lucifer hem allerlei vragen, maar hij krijgt geen antwoord. Gabriël adviseert vertrouwen in Gods leiding te hebben. Maar volgens Lucifer vernedert God zichzelf door zich met de mens te verbinden en hij verzet zich uit ijver voor Gods eer. Als Gabriël vertrokken is, stookt Belzebub Lucifer nog meer op en met succes. Lucifer laat Apollion roepen om met hem het verzet tegen Gods besluit voor te bereiden. Apollion moet met Belial overleggen en zoveel mogelijk ontevreden engelen proberen over te halen tot opstand. Belial formuleert de leuze voor de opstand: 'Den mensch in eeuwigheit ten hemel uit te sluiten'.
De Rei van Engelen geeft uiting aan de opkomende woede bij God; uit de tegenzang blijkt, dat de trouwe engelen willen proberen de ontevredenen tot bedaren te brengen.

Derde bedrijf
De ontevreden engelen (Luciferisten) zijn bij elkaar gekomen om te klagen over het onrecht dat God hen heeft aangedaan. De Rei van trouwe engelen slaagt er niet in hen te troosten, mede door toedoen van Apollion en Belial. Dan verschijnt Belzebub, de onschuld zelve, die erop wijst dat er geen onrust in het leger

der engelen geduld kan worden. De Luciferisten menen dat hun gedrag te rechtvaardigen is, wat Belzebub uiteindelijk erkent. Ze zien maar één middel om het geschil op te lossen: geweld. Belzebubs tegenwerpingen prikkelen de Luciferisten alleen maar tot meer verzet en ze eisen dat Belzebub hun leider wordt. Opeens staat Gods veldheer Michaël voor hen. De Rei maant tot stilte. Michaël roept Belzebub ter verantwoording en die verklaart dat hij zijn best heeft gedaan de rust te herstellen. Michaël beveelt de Luciferisten hun verzet op te geven, maar ze weigeren. Dan eist hij dat de getrouwen en opstandigen zich van elkaar scheiden. Alleen de trouwe Rei van Engelen volgt hem; de Luciferisten en Belzebub blijven achter. Belzebub wijst erop dat niet hij, maar Lucifer hun aanvoerder moet zijn.
Lucifer komt eraan en spreekt de muiters toe: er moet onheil voorkomen worden, maar ze zijn niet meer voor rede vatbaar. Hun aanvoerder overhandigt Lucifer de strijdbijl; hij aarzelt die aan te nemen, maar de druk van de oproerlingen wordt steeds sterker en uiteindelijk geeft hij toe: hij zal geweld met geweld bestrijden. Belzebub moet voorkomen dat Lucifer op zijn besluit terugkomt. De Luciferisten moeten de eed van trouw afleggen.
De Rei van Engelen betreurt de verdeeldheid en erkent dat God streng moet optreden tegen de 'staatzucht' van de verblinde engelen.

Vierde bedrijf
Gabriël geeft Michaël de opdracht tegen Lucifer en zijn aanhangers met zijn leger op te trekken. Michaël laat schildknaap Uriël zijn wapenrusting brengen. Met bazuingeschal en tromgeroffel wordt Gods leger bijeengeroepen. Als dat optrekt, verschijnen Lucifer, Belzebub en de Luciferisten. De nerveuze Lucifer informeert naar de omvang van zijn leger. Belzebub geeft een geflatteerd beeld van de toestand om hem gerust te stellen. Zonder veel enthousiasme spreekt Lucifer zijn troepen toe. Op het moment dat zijn aanhangers nog eens de eed afleggen, daalt Rafaël neer met een olijftak in zijn hand. Hij doet een uiterste poging om Lucifer alsnog tot inkeer te brengen: als hij doorgaat met zijn opstand, wacht hem en de Luciferisten een afschuwelijke straf (wanstaltigheid en gruwelijkheden). Michaëls leger nadert al! Rafaël wil zelfs als bemiddelaar bij God voor Lucifer optreden, maar deze kan zichzelf niet vernederen. Rafaël ziet dat Lucifer wanhopig is en roept de Rei te hulp. Terwijl deze bidt voor de duizenden lotgenoten van Lucifer, bidt Rafaël voor 'Gods stedehouder' persoonlijk.

Vijfde bedrijf

Uriël brengt aan Rafaël uitvoerig verslag uit van de strijd: Gods leger heeft de overwinning behaald. Michaël had zijn leger in de vorm van een driehoek opgesteld (symbool van de drieëenheid). Lucifer had een halve maan geformeerd (symbool van ongeloof). Na een lange, op en neer golvende strijd kwamen Michaël en Lucifer tegenover elkaar te staan. Zelfs toen deed Michaël nog een poging om Lucifer tot God terug te brengen, maar die was door het dolle heen en kliefde het diamanten schild met Gods naam. Daarbij vloog zijn strijdbijl aan stukken waarna Michaëls bliksem hem trof. Met zijn strijdwagen stortte Lucifer met de Luciferisten in de diepte; hij veranderde in een monster, een mengeling van zeven dieren.

De Rei van Engelen zingt een overwinningslied, dat eindigt in een lofprijzing van God. Dan komt echter Gabriël met een ongelukstijding: Lucifer heeft zich gewroken door Belial naar de aarde te sturen en Adam en Eva door de slang tot zonde te laten verleiden. Gelukkig zal eens de Verlosser komen, die Gods toorn zal verzoenen. Uriël moet het gevallen mensenpaar uit het paradijs verdrijven, Ozias moet de duivelen opsluiten, Azarias moet de sleutel bewaren en Maceda het hellevuur ontsteken om Lucifer te pijnigen.

De Rei spreekt de hoop uit, dat de Verlosser zal komen.

Bespreking

Bronnen en invloeden

In het 'Berecht' noemt Vondel de bronnen die hij voor *Lucifer* gebruikt heeft:

- de bijbel, vooral de boeken Jesaja (hoofdstuk 14), Ezechiël (hoofdstuk 28) en Lucas (hoofdstuk 10);
- geschriften van kerkvaders (onder andere Augustinus en Bernardus van Clairvaux), paus Gregorius de Grote, theologen (onder andere J. Duns Scotus) en illustere voorgangers die ook bijbelse stof op het toneel brachten (zoals Hugo de Groot). Volgens J. Duns Scotus (1265-1308) was God onafhankelijk van de zondeval mens geworden.

Waarschijnlijk hebben verschillende revoluties (opstanden tegen het gezag) in de zestiende en zeventiende eeuw invloed uitgeoefend op *Lucifer*: de reformatie (opstand tegen de paus en het gezag van de kerk), de Tachtigjarige Oorlog (opstand van de Nederlanden tegen Spanje), opstand van de Duitse vorsten tegen de keizer en van de Engelse puriteinen tegen hun koning.

'Luciferisme' betekent voor Vondel hoogmoed, die zich keert tegen het gezag van God.

Compositie

De bouw van het stuk is sterk symmetrisch of dualistisch; er staan twee partijen tegenover elkaar, die beurtelings een belangrijke rol spelen:

- Belzebub, Belial, Apollion en andere opstandige engelen (Luciferisten);
- Michaël, Gabriël, Rafaël en de Rei van trouwe engelen.

Tussen beide machten in staat Lucifer.

Een kernzin is de leuze van de Luciferisten: 'Den mensch in eeuwigheit ten hemel uit te sluiten' (vers 705).

Lucifer is een klassiek treurspel. Het bestaat uit vijf bedrijven, die allemaal met een rei (koor) van engelen worden afgesloten:

I (vers 1-347): 'expositio'; aanleiding tot het conflict;
II (vers 348-777): 'intrige'; conflict tussen Lucifer en Gabriël;
III (vers 778-1329): 'climax'; massaal verzet van de oproerige engelen;
IV (vers 1330-1707): vergeefse verzoeningspoging; de 'katastrofe' is onvermijdelijk;
V (vers 1708-2183): schokkende lotswisseling ('peripetie') en 'agnitio' (herkenning die tot inzicht leidt). Er is sprake van een dubbele 'peripetie':
- de machtige, stralende Lucifer verandert in een afschuwelijke demon;
- de juichstemming in de hemel over Michaëls overwinning slaat om als Gabriël met de jobstijding komt, dat Lucifer de mens ten val heeft gebracht.

Er is ook een dubbele 'agnitio':

- Lucifer beseft dat zijn opstand tegen de almachtige God noodzakelijkerwijs moest mislukken;
- men ziet in dat de overwinning schijn was: als Lucifer echt machteloos was geworden, zou de godwording van de mens zonder problemen verlopen zijn.

Personages

Hoofdpersoon is de aartsengel Lucifer ('lichtdrager'), Gods stedehouder, dat wil zeggen de hoogste vertegenwoordiger van God in de hemel, zijn plaatsvervanger. Volgens de 'Inhoud' bezit hij drie eigenschappen: verhevenheid, hoogmoed en 'staatzucht' (de begeerte naar een hogere staat of positie). Lucifer is de tragische held tussen twee polen, speelbal tussen goed en

kwaad. Hij kent (als enige) momenten van twijfel. Aanvankelijk denkt hij niet aan verzet tegen Gods besluit de mens boven de engelen te s en, maar hij laat zich meeslepen door Belzebub en Apollion en verandert in een berekenende rebel die de ondergang van zichzelf en anderen bewerkt. Vooral Belzebub weet listig gebruik te maken van Lucifers zwakke momenten. Als Lucifer de strijd verloren heeft, wreekt hij zich op God door de mens in zijn val mee te slepen. Door Adam en Eva tot zondeval te brengen, schept Lucifer de voorwaarden voor de verlossing (de menswording van Christus), die hij juist wilde verhinderen! Lucifer misgunt de mens de Verlosser en wordt daarmee de Antichrist.
Lucifers medestanders verpersoonlijken het kwaad. Belzebub, de ophitser, is de verpersoonlijking van leugen en bedrog (zijn naam betekent 'heer der vliegen', leider van de duivels). Belial, de verleider van Eva, is het werktuig van Belzebub en Apollion, de verderver.
Lucifers opponenten vertegenwoordigen het goede. Michaël ('Wie is als God?') is Gods veldheer en vertegenwoordigt Gods macht. Gabriël is Gods boodschapper; hij brengt Gods ondoorgrondelijke raadsbesluiten, Gods wil over. Rafaël ('God geneest'), de bemiddelaar en beschermengel, vertegenwoordigt Gods liefde. Hij bekommert zich om Lucifer en heeft begrip voor zijn moeilijke positie.
De schildknaap van Michaël is Uriël ('God is mijn licht'); hij fungeert als verslaggever.
De engelen hebben mensengedaantes, maar zijn uitgerust met vleugels.

Plaats en tijd

Plaats van handeling is de hemel of het Empyreum; er is dus eenheid van plaats. Volgens de visie van Ptolemeus (± 140) waren er boven de aarde negen concentrische cirkels (kringen, sferen) met hemellichamen. Dan kwam de vaste hemel of het Empyreum, waarin nogmaals negen concentrische cirkels waren met engelen, tronen en machten die naar God leidden.
In de ruimte spelen vooral beweging en licht een belangrijke rol. Tijd en tijdsverloop zijn eigenlijk niet te bepalen: er is sprake van een buiten-tijdelijk gebeuren. Tientallen keren wordt vooruitgewezen naar het hoogtepunt in de actie (dat echter niet vertoont wordt!): de strijd tussen de hemelse legioenen (prospectieve aspecten).

Verteiperspectief

Op het toneel presenteren de personages zichzelf.

Thematiek

Het thema van *Lucifer* is de opstand tegen God, die tot ondergang leidt.
Een aantal motieven en elementen spelen een belangrijke rol:
- de 'staatzucht': hoogmoed en afgunst leiden tot begeerte naar een hogere positie dan God heeft beschikt. De staatzucht wordt bij Lucifer en zijn aanhangers opgewekt doordat God de mens boven de engelen plaatst;
- tweestrijd; Lucifer beseft uiteindelijk dat hij de verkeerde keuze heeft gemaakt (agnitio) en niet meer terug kan;
- de driehoek (symbool van het christendom) en de halve maan (symbool van ongeloof, mohammedanisme en Turkije, de aartsvijand van het christendom);
- godsdienstige en bijbelse elementen: de zondeval (vergelijk Genesis 3), val van de engelen, hoofdzonden, komst van de Verlosser enzovoort;
- bovenaardse wezens (engelen en duivels) en dieren. Lucifer wordt voor straf veranderd in een mengeling van zeven dieren, die de zeven hoofdzonden symboliseren: leeuw (hovaardigheid), zwijn (gulzigheid), ezel (traagheid), neushoorn (toorn), sim of aap (onkuisheid), draak (afgunst) en wolf (gierigheid);
- dualiteit en contrast tussen goed en kwaad, deugden en zonden, trouw en rebellie, geluk en ongeluk, geloof en verstand, hoogmoed en nederigheid. '*Lucifer* past in de groep tragedies van Vondel waarin een schuldige geconfronteerd wordt met de dualiteit van goed en kwaad en uiteindelijk ten onder gaat' (E.K. Grootes).

Stijl

Lucifer is geschreven in overdadige alexandrijnen (zesvoetige jamben). Vooral de reien zijn in prachtige lyrische verzen geschreven. Veelvuldig komen snelle, flitsende dialogen (stichomythie) in het spel voor (zie bijvoorbeeld vers 874-903: dialoog tussen de Luciferisten en de Rei en vers 1055-1074: dialoog tussen de Luciferisten en Belzebub).

Stroming en genre

Lucifer is een klassiek drama, een dualiteitsdrama of een bijbels drama (hoewel Lucifer niet in de bijbel voorkomt). Het dient

als spiegel voor alle ondankbare opstandigen tegen het gezag en als waarschuwing tegen hoogmoed. *Lucifer* toont het publiek een afschrikwekkend voorbeeld om het tot wijsheid te brengen. Tijdgenoten van Vondel hebben in het stuk ook wel een politieke allegorie gezien: Lucifer zou dan Willem van Oranje, Cromwell of Wallenstein zijn. Er bestaat (volgens J. Poulssen) ook analogie tussen de tragiek van Lucifers ambities en de tragiek van Vondels eigen kunstenaarsschap: Vondel zou in Lucifer een 'verbijsterend zelfportret' hebben geschilderd, omdat hij zelf de fatale drang bezat steeds hoger te willen stijgen.
Lucifer is een barok stuk bij uitnemendheid. De zeventiende-eeuwse barok wordt gekenmerkt door dynamiek, sterke effecten en contrasten, een overdaad aan versieringen en stijlmiddelen, religiositeit, buitensporigheid en disharmonie. In de barok komen vooral onzekerheid, spanningen en angst voor de dood tot uiting. Veel voorkomende thema's zijn dan ook de dood, vergankelijkheid van het aardse, contrast tussen werkelijkheid (het aardse) en verbeelding. Behalve Vondel behoren J. Revius (of Reefsen, 1586-1658), H. Dullaert (1636-1684), J. de Decker (1609-1666), A. Poirters (1605-1674) en J. Vos (± 1610-1667) tot de barokke schrijvers.

Waardering, bewerking en vertalingen

Lucifer (volgens L. Rens Vondels meesterwerk) werd voor de eerste keer opgevoerd in de Stadsschouwburg van Amsterdam op 2 februari 1654, onder regie van Jan Vos. Na de tweede opvoering op 5 februari werd het stuk verboden op aandringen van de Amsterdamse calvinistische kerkeraad, omdat er 'onheilige, onkuische, afgodische' dingen in voor zouden komen (G. Brandt) en omdat het stuk in de hemel speelt. Het verbod leidde alleen maar tot meer succes: er verschenen in 1654 zeven drukken, in 1661 volgde een achtste druk.
Het hoofdmoment van de actie (het gevecht tussen de legers van Michaël en Lucifer) wordt niet op het toneel getoond, maar alleen beschreven. Ook het vijfde bedrijf heeft weinig dramatische uitwerking. Het ging Vondel kennelijk meer om de psychische processen dan om de dramatische effecten. Desondanks is *Lucifer* 'een hoogtepunt van poëzie' (W.A.P. Smit), 'een meesterwerk en wel op de eerste plaats doordat Vondel erin geslaagd is met taalmiddelen een wereld op te roepen, die onze voorstellingskracht te bovengaat' (N.C.H. Wijngaards).
In 1979 bracht het Publiekstheater onder aanvoering van Hans Croiset een moderne versie van *Lucifer* op de planken.
Van *Lucifer* verschenen vertalingen in het Frans, Duits, Engels, Hongaars, Tsjechisch, Maleis en Japans!

Auteur

Zie: J. van den Vondel, *Gysbreght van Aemstel*.

Literatuur

Zie: J. van den Vondel, *Gysbreght van Aemstel*.

Serie Prisma informatief
Prisma uitleenbibliotheek
Nederlandse literatuur ca 1200 - 1800

LUCIFER

Joost van den Vondel

Het grondmotief in *Lucifer* is de „staatzucht": het begeren naar macht, méér dan door God is toebedeeld. In Lucifer vinden we de *opstandige*, die ontevreden is met zijn lot en daardoor zich keert tegen de goddelijke macht. Dit opstandsmotief vinden we in veel van Vondels drama's terug. We kunnen zelfs spreken van het luciferisme in zijn werk: Lucifer is exemplarisch voor iedere onwettige greep naar heerschappij (blijft als zodanig actueel), die bij Vondel onherroepelijk *christelijk* is gefundeerd. Zo blijkt het leger van Lucifer in de eindfase de vorm te hebben van de Turkse halve maan (de Turken zijn de aartsvijanden van het Christendom, in Vondels tijd een actueel gevaar); de gewapende dienaren van Lucifer zijn in *groene* dienstkleding gehuld (*groen* is de kleur van de Turken).
De eerste vertoning van *Lucifer* vond plaats op 2 februari 1654. Na de tweede opvoering op 5 februari werd het stuk verboden op aandringen van de kerkeraad: „In dit spel waren onheilige, onkuische, afgodische, valsche, en gansch stoute dingen, te spitsvondig uit menschelijke harssenen gezoogen, begreepen." (Uit: Brandt, *Leven van Vondel*, pag. 45.)
Vooral ook het feit dat *het toneel in de hemel is*, verwekte veel ontstemming. Het verbod leidde tot maar liefst zeven drukken in 1654!
Het stuk is opgedragen aan de Duitse keizer, Ferdinand III, in wie Vondel de hoogste wereldlijke gezagsdrager (Rooms-Katholiek) in de Christelijke landen erkende. Ferdinand III, als wettige vorst, is de aardse Lucifer van vóór de opstand. In tegenstelling tot de hemelse Lucifer is Ferdinand III „de Vader van de pais" (aldus Vondel in zijn sonnet op Ferdinand).
Het stuk zelf nu. Lucifer is speelbalfiguur, die zich beweegt tussen *goed* en *kwaad*. Het kwaad, verpersoonlijkt in de weerspannige engelen Belzebub-Belial-Apollion, weet Lucifer in zijn zwakheden te treffen en zo ten val te brengen: de verhevenheid uit zich in eigenliefde, de hoogmoed in nijd en de staatzucht in wraakzucht. Lucifer is in het begin niet de misdadige figuur die vanzelfsprekend ten val moet komen; hij kan daardoor de tragische held worden, die voor het treurspel wordt vereist. Letten we op de namen van de personages, dan vinden we het goed en het kwaad terug. Aan de goede zijde staat Gabriël, hetgeen „Strijder Gods" betekent. Hij verkondigt de geheime, ondoorgrondelijke raadsbesluiten van God. Zo ook in *Lucifer*, waar hij in het eerste bedrijf Gods besluit tot de Menswording aankondigt. Daarmee wordt de mens boven de engelen geplaatst, hetgeen afgunst opwekt bij de drie weerspannige engelen. Dit feit spelen ze uit bij Lucifer, die immers hierdoor in Adam God moet eren. Aldus verliest Lucifer zijn verheven plaats naast God.
Michaël, Gods veldheer, betekent „Wie is als God?"
Rafaël, de beschermengel, betekent „God geneest".
Uriël, de schildknaap van Michaël, tenslotte heeft als betekenis: „God is mijn licht".
Plaatsen we daar tegenover het kwaad, dan blijkt ook hier reeds de opbouw van het treurspel: Belzebub betekent „Heer der Vliegen", d.i. der duivels, die als vliegen door de lucht zwerven.
Belial heeft de betekenis van nietsnut, perverse, verworpene.
Apollion betekent „iemand in het eeuwig verderf storten": hij is de verderver.

Ten slotte de naam Lucifer: deze heeft een gunstige betekenis, nl. „lichtdrager".
In het *eerste bedrijf* wachten Belzebub en (later) Belial op de terugkomst van Apollion. Deze maakt een verkenningsvlucht naar de aarde, waar hij Adam en Eva bespiedt. Apollion is jaloers en ontstemd: het Paradijs overtreft het verblijf der Engelen in heerlijkheid. Een tak van de Boom des Levens voert hij mee als bewijs. Maar boven alles is het de vrouw, is het Eva, die hem heeft verrukt en bekoord; felle afgunst is bij hem ontstaan. Bovendien schuilt er gevaar: de mens kan zich vermenigvuldigen en daardoor kan zijn aantal en zijn macht die van de engelen op de duur overtreffen. Het feit dat de mens sterfelijk is, doet hier weinig aan af, want de Boom des Levens verzekert een eeuwig en onsterfelijk leven.
Belzebub vat het geheel samen in één regel: „De mens is machtig dus ons over 't hoofd te wassen." Het zaad der ontstemming ontkiemt.
Dan komt Gabriël het besluit van God verkondigen (zie boven): de taak van de engelen wordt veranderd. Zij moeten in het menselijk geslacht God eren. De Rei van Engelen sluit aan bij de woorden van Gabriël: zij aanvaarden het Godsbesluit onvoorwaardelijk. Beginwoorden: „Wie is het, die zo hoog gezeten" en in de tegenzang: „Dat's God. Oneindig eeuwig Wezen / van alle ding, dat wezen heeft" en in de toezang, laatste regels: „Laat ons God in Adam eren / Al wat God behaagt, is wel."
Het *tweede bedrijf*. Lucifer met zijn gevolg komt aan met zijn strijdwagen, waarin hij is gezeten. De wagen wordt getrokken door de Leeuw (de hoogmoed) en de Draak (de afgunst). In grote ontstemming laat hij zich uit over het besluit van God. Zijn getrouwen worden doordrongen van het lot dat hen treft: „Ons slavernij gaat in" en „De mensen zijn om God en wij om hen geschapen." Verzetten wil hij zich (nog) niet: „hier geldt geen tegenspraak."
Belzebub, de aanhitser, heeft in Lucifers woorden een ondertoon beluisterd die hij wil uitbuiten. Listig weet hij bij Lucifer het eerste verzet wakker te roepen: Dat zal ik keren, is het anders in mijn macht." (Dat = de macht die Adam boven hem, Lucifer, zal bezitten.) Belzebub gaat door: wat reeds bestaat, moet gehandhaafd blijven. Lucifers toon wordt opstandiger nu: „Ik zwicht voor geen geweld." Dan nadert Gabriël. Deze moet hem nader inlichten omtrent het besluit. Maar Gabriël laat zich daarover niet uit: „De Hoogste ontdekt ons slechts wat hij geraden vindt."
Gabriël wijst hem scherp terecht, Lucifer neemt zichzelf weer iets in acht. (vs. 538 - 543) Gabriël staat in dit gedeelte niet tegenover Lucifer, maar naast hem (let op de wij-vorm). Lucifer is onder de indruk gekomen van de terechtwijzing; hij zal de wetten die door God gesteld zijn, weer handhaven. Zodra Gabriël weg is, trachten Belzebub en Apollion de invloed van de aartsengel ongedaan te maken, hetgeen hun zeer goed gelukt: scherper keert Lucifer zich nu tegen de macht van God en zijn heerschaar (d.i. Michaël). Lucifer gaat daadwerkelijk tot het verzet over, voortdurend geprikkeld door het verraderlijke woord van Apollion. De laatste gaat samen met Belial het verzet voorbereiden en nader uitwerken. Alles hangt echter af van Lucifer: hij moet bereid zijn de leider van het verzet te worden. De Rei van Engelen besluit dit bedrijf met een zang over de woede, die opkomt bij God n.a.v. de ontevredenheid bij een deel der engelen.
Het *derde bedrijf*. De ontevreden engelen geven uiting aan hun droefheid: „Helaas, helaas, helaas, waar is ons heil gevaren!". De rei van trouwe engelen

antwoordt. De dialoog werkt averechts: men praat volkomen langs elkaar heen. Apollion en Belial vinden de twee groepen engelen in twistgesprek bijeen; hun taak is het de ontevreden schare tot actief verzet te bewegen. De rei van trouwe engelen heeft nog hoop dat de twee oversten de ontevredenen tot andere gedachten kunnen brengen. Dat het een ijdele hoop is, blijkt al gauw uit het woord van Apollion: „Zij steunen op hun Recht." Het twistgesprek zet zich nu voort tussen Apollion en Belial aan de ene kant en de Rei der Engelen aan de andere kant. De Luciferisten — ontevreden engelen — luisteren met instemming naar het duivelse tweetal, zonder zich in het gesprek te mengen. Als tenslotte Belzebub nadert, vindt hij een grote groep ontevreden engelen tot activiteit bereid. Belzebub speelt dan een handig spel: hij geeft toe, neemt iets terug, hij ontwijkt, hij prikkelt met een enkel woord het verzet, maant dan weer tot voorzichtigheid. Kortom, *openlijk zich verzetten* is nog niet aan de orde. Als Michaël even later verschijnt, waagt Belzebub zelfs te beweren, dat hij heeft getracht de orde te herstellen.
Michaël voelt de situatie zeer goed aan. Hij beveelt de bentgenoten de wapens neer te leggen. De Luciferisten zijn echter tot het uiterste bereid en weigeren. Vol ongeduld wachten zij op de komst van Lucifer. Michaël begrijpt dat hier niets meer te redden valt en vertrekt met de trouwe engelen. Belzebub maakt vlug van de gelegenheid gebruik: Lucifer moet de aanvoerder worden. Zij moeten dat van Lucifer eisen, maar die is nog volkomen onzeker. Nu is hij speelbal tussen goed en kwaad. De Luciferisten vragen een beslissing en uiteindelijk geeft Lucifer toe: „Ik troost me dan geweld te keren met geweld". Belzebub slaat onmiddellijk toe om hetgeen is toegegeven, vast te leggen; de duivelse opzet slaagt. Lucifer leidt het verzet. De Rei van Engelen betreurt de scheuring, maar God zal de staatzucht straffen!
Het *vierde bedrijf.* Gabriël beveelt uit naam van God aan Michaël zich te keren tegen de Luciferisten. Michaël gaat dadelijk tot de aanval over. In het volgende fragment horen we hoe Lucifer in feite angst koestert voor de straf van God; hij begrijpt dat verzoening eigenlijk niet meer mogelijk is. Belzebub tracht hem te overtuigen, dat het leger der Luciferisten sterker is dan dat van Michaël. Op het moment dat Lucifer de strijd zal aanvangen, komt Rafaël. Deze doet een laatste beroep op Lucifer: het is nóg niet te laat! Lucifer aarzelt, maar dan wijst hij de genade af (in de vorm van de aangeboden olijftak).
„Ik handhaaf het recht", is Lucifers thema. Rafaël tracht voortdurend Lucifer te bekeren, maar het is tevergeefs. De hoogmoed van Lucifer brengt hem ten val. Tenslotte als Apollion met een laatste woord Lucifer meetroont, kan Rafaël ook niets meer uitrichten: „Helaas, hij stond alrede in twijfel, en beraad: Nu voert hem Wanhoop aan." Nog tracht hij door gebed, samen met de Rei van Engelen, in een laatste poging Lucifer te redden. Zelfs nu zou redding nog mogelijk zijn!
Het *vijfde bedrijf.* Uriël doet verslag aan Rafaël over de strijd, die door het leger van God is gewonnen. Michaëls leger heeft de vorm van een driehoek, het leger van Lucifer de vorm van een halve maan. (Let op de o.t.t. na vs. 1800). Het eerste treffen eindigt onbeslist. In de volgende fase weet Michaël boven Lucifer te komen: de slag is bijna verloren. Op dat moment geeft Michaël aan Lucifer nog eenmaal de kans zich te bekeren. Lucifer, dolzinnig, slaat „tot driewerftoe, om met zijn oorlogsbijl, den diamanten schild, met een Gods naam, te kloven." Dan is het pleit beslist: Michaël treft hem met zijn bliksem. Lucifer stort van

zijn strijdwagen, en valt met zijn legerbende uit de hemel. Tegelijkertijd verliezen zij hun schoonheid en veranderen in helse monsters.
De Rei van Engelen met Michaël in hun midden bezingt de overwinning; de hemel kent weer vrede en eenheid.
Op dit blijde moment komt Gabriël met de droeve tijding, dat ook Adam is gevallen. Lucifer heeft, door Eva te verleiden, wraak genomen. God heeft aan de mensen echter de komst van Christus aangekondigd, die hen van de Slang en de Draak (de zonden) zal verlossen.
Uriël moet het echtpaar uit het Paradijs verdrijven; allerlei opdrachten worden uitgevoerd op bevel van Michaël.
In het slotwoord bidt de Rei dat de Verlosser uitkomst mag brengen, opdat ,,voor Eva's spruiten, / een schoner paradijs hierboven (zal) opensluiten."

Opmerking
De tekst van *Lucifer*, Vondels meesterwerk, is uit de uitgave van dr. W. J. M. A. Asselbergs (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1954).
Ook verschenen in *Malmbergs Nederlandse Schoolbibliotheek*, geannoteerd door Ed. A. Serrarens.

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; dr. W. A. P. Smit, *Van Pascha tot Noah II*.

Uit: Literama ** 063001

DE ZEE-STRAET

Constantijn Huygens

De Zee-straet van 's Graven-hage op Schevening is in 1667 voor het eerst uitgegeven. Het aanleggen van de straat is op 5 december 1665 gereedgekomen. Huygens moet dit gedicht van 1024 versregels (alexandrijnen) dus tussen 1665 en 1667 hebben geschreven.
Voor dit uittreksel hebben we gebruik gemaakt van de tekstuitgave, zoals die verschenen is in de *Klassieke Galerij* (Amsterdam-Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1952).
Hoe is de straat, die een verbinding vormde tussen Den Haag en Scheveningen, tot stand gekomen? Het ontwerp was in 1653 al gereed. Voordat in 1663 de eerste steen werd gelegd, is er heel wat overleg gepleegd tussen de drie belanghebbende instanties nl. ,,Gesagh en Middlen en Raedt" (vs. 981). Hiermee worden achtereenvolgens bedoeld: de Staten van Holland, de Domeinen en de Haagse magistraat. Niet onvermeld mag blijven, dat Huygens persoonlijk ook het een en ander heeft bijgedragen aan de totstandkoming van de straat. In de tijd dat de straat er kwam, bevond Huygens zich in Frankrijk, waar hij vier jaar lang met succes onderhandelingen heeft gevoerd om het Prinsdom Oranje voor de Stadhouder terug te krijgen. Op de Zeestraat is een tol aangelegd. Aan weerszijden van de straat waren hagen geplant, zodat men niet om de tol heen kon.